

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ του οικογενειακού δικαίου, που έλαβε χώρα το 1983, υπήρξε επιτυχής διότι δεν ανταποκρίθηκε απλώς στις κοινωνικές απαιτήσεις της εποχής της, αλλά δημιούργησε ένα νέο και σύγχρονο μοντέλο οικογένειας, εξισώνοντας τον γονικό ρόλο των δύο φύλων μέσα στον γάμο. Αποτέλεσε, για την εποχή της, αλλαγή παραδείγματος. Δεν επεκτάθηκε, ωστόσο, στην αντίστοιχη εξίσωση του ρόλου των γονέων και έξω από τον γάμο, είτε μετά τη διάλυσή του είτε ελλείπει αυτού.

Στο διάστημα που μεσολάβησε, διάστημα σχεδόν τεσσάρων δεκαετιών, υπήρξε αδικαιολόγητη νομοθετική αδράνεια. Αδικαιολόγητη, γιατί οι κοινωνικές συνθήκες άλλαξαν άρδην στη χώρα τόσο σε ό,τι αφορά τον ρόλο του κάθε φύλου όσο και την ελεύθερη επιλογή μορφής συμβίωσης μεταξύ των γονέων, με γάμο, σύμφωνο συμβίωσης ή και απλή, ελεύθερη ένωση. Επίσης, διότι πριν από 30 περίπου χρόνια κυρώθηκε από τη χώρα μας η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ), η οποία κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού σε κοινή ανατροφή και από τους δύο γονείς, χωρίς καμία διαφοροποίηση ανάλογα με το αν υφίσταται/διατηρείται ή έχει λήξει η νομική ή άλλη σχέση μεταξύ των γονέων.

Ο θεσμός της «συνεπιμέλειας» ή της από κοινού επιμέλειας, με διάφορες παραλλαγές, έχει τις τελευταίες δεκαετίες, και ιδίως μετά την ψήφιση της ΔΣΔΠ, διαρκώς αυξανόμενη απήχηση στη ρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων στα κράτη της Ευρώπης, αλλά και ευρύτερα, στον αναπτυγμένο κόσμο. Αποτελεί θεσμό που ανταποκρίνεται πληρέστερα στις σύγχρονες συνθήκες ζωής, εναρμονιζόμενος με επιθυμητά κοινωνικά πρότυπα και προασπίζοντας τα δικαιώματα όλων, παιδιών και γονέων.

Στην Ελλάδα, ωστόσο, η πραγματικότητα εξακολουθούσε να είναι διαφορετική. Το παιδί παρέμενε κυρίως ή αποκλειστικώς υπό την επιμέλεια ενός γονέα, και μόνο δευτερευόντως και του άλλου γονέα. Η κουλ-

τούρα της συμβιβαστικής επίλυσης οικογενειακών διαφορών πόρρω απείχε από το να ριζώσει και τα παιδιά βίωναν τραυματικά και ενοχικά τις πολυετείς, και συχνές, εκκρεμότητες των γονέων στα δικαστήρια, ακόμη και στα αστυνομικά τμήματα. Η επικοινωνία του γονέα που δεν διαβιούσε με το παιδί γινόταν αντιληπτή ως δικαίωμα του γονέα και όχι ως υποχρέωσή του, ενώ και η ίδια η κατοχύρωσή του, ως «δικαίωμα» και όχι ως υποχρέωση, παρέμενε εξαιρετικά ανεπαρκής και αναποτελεσματική. Η παραβίαση δε του δικαιώματος επικοινωνίας μεταξύ του τέκνου και του γονέα που δεν μένει μαζί του, μετά τη διάσταση ή το διαζύγιο, από τον γονέα που διαμένει με το παιδί, είχε λάβει διαστάσεις οξύτατου κοινωνικού προβλήματος, όπως αποδεικνύουν οι επανειλημμένες καταδίκες της χώρας μας ενώπιον του ΕΔΔΑ και η σωρεία σχετικών προσφυγών που εξακολουθούν να εκκρεμούν ενώπιόν του.

Η σύγκρουση και η αποξένωση, ωστόσο, έχουν αποδεδειγμένα επιζήμιες επιπτώσεις στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών αλλά και αποτελούν πηγή αποσταθεροποίησης της ψυχοσυναισθηματικής ισορροπίας του γονέα που στερείται της επιμέλειας του παιδιού του. Παράλληλα, η ανάθεση της επιμέλειας του τέκνου αποκλειστικά στον ένα γονέα, και στην περίπτωση της χώρας μας σε συντριπτικό βαθμό στη μητέρα, εξακολούθησε να τροφοδοτεί κοινωνικά στερεότυπα περασμένων εποχών, όπου ο ρόλος της γυναίκας μέσα στην οικογένεια και ευρύτερα στην κοινωνία προσδιοριζόταν από κοινωνικά και ηθικά μοντέλα και αρχές που έχουν ξεπεραστεί προ πολλού.

Η ενεργός και ουσιαστική συμμετοχή αμφότερων των γονέων στην επιμέλεια του τέκνου θα πρέπει να αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως γονική υποχρέωση, παρά ως δικαίωμα, ενώ η ισόρροπη σχέση του τέκνου με τους γονείς του θα πρέπει να αναγνωρισθεί ότι υπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του. Με απλά λόγια, η κοινή ανατροφή ενός τέκνου αποτελεί πρωτίστως καθήκον για τους γονείς και ταυτόχρονα δικαίωμα για το τέκνο, που οφείλει η πολιτεία να θωρακίσει.

Τα παιδιά έχουν ανάγκη και τους δύο γονείς τους. Έχουν ανάγκη την προσοχή τους, τον ψυχικό και συναισθηματικό δεσμό μαζί τους, την καθημερινή συζήτηση και την εμπιστοσύνη μεταξύ τους, προκειμένου να αναπτύξουν αυτοεκτίμηση, να οικοδομήσουν την ταυτότητά τους και να αποκτήσουν μια υγιή εικόνα για τις ανθρώπινες σχέσεις. Αυτή είναι η κυρίαρχη θέση της επιστήμης και της βιβλιογραφίας.

Με αυτά τα δεδομένα, μια μεταρρύθμιση των σχέσεων γονέων και τέκνων μετά, ή έξω, από τον γάμο και τη συμβίωση θα πρέπει να ικανο-

ποιεί τις ακόλουθες αρχές και κανόνες, προκειμένου να συμβάλει πραγματικά στην αλλαγή παραδείγματος.

– Διάκριση της ρύθμισης των σχέσεων μεταξύ των γονέων (όποια τυπική/νομική μορφή και αν έχουν, ή και άνευ τυποποίησης, άτυπα, ως ελεύθερη συμβίωση) και εκείνης μεταξύ αφενός των γονέων και αφετέρου του/των τέκνου/ων τους. Οι σχέσεις των γονέων μεταξύ τους δύναται να μεταβάλλονται στον χρόνο και στην αλλαγή των συνθηκών της ζωής, με ανάλογη αναπροσαρμογή της νομικής τους μορφής ή και διάρρηξη κάθε δεσμού, νομικού και φυσικού. Οι σχέσεις των γονέων με το/τα τέκνο/α τους, ως άλλης φύσεως, θα πρέπει να παραμένουν ανεπηρέαστες από τις αλλαγές που συντελούνται στις σχέσεις των γονέων μεταξύ τους. Η αρχή αυτή συνοψίζεται στη φράση «ο γάμος ή η συμβίωση μπορεί να διαλυθούν, ο γονικός ρόλος όμως υπάρχει για μια ζωή», ή, πιο δόκιμα, στα αγγλικά «once a parent, always a parent».

– Αναγνώριση και αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος του παιδιού σε κοινή φροντίδα και ανατροφή από τους γονείς του. Ανεξαρτήτως της διάρρηξης του νομικού (όπου υφίσταται) ή/και φυσικού δεσμού μεταξύ των γονέων, η άσκηση της γονικής μέριμνας στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένης και της επιμέλειας, από αμφότερους τους γονείς και η διασφάλιση ισόρροπου, ισοβαρούς, ισόχρονου και ισάξιου δικαιώματος, αλλά πρωτίστως καθήκοντος ανατροφής από εκείνους αποτελούν τον απαραβίαστο πυρήνα του δικαιώματος του τέκνου.

– Εμπέδωση του ισότιμου ρόλου των γονέων έναντι του/των τέκνου/ων τους, από της γεννήσεώς του/τους. Ενός ρόλου που αναδεικνύει δικαιώματα και υποχρεώσεις, όχι έναντι του έτερου γονέα, αλλά έναντι του/των τέκνου/ων, ως καθήκον του γονέα στη γονική μέριμνα στο σύνολό της, και υπό όλες τις εκφράσεις και εκφάνσεις της.

– Ρύθμιση των επιμέρους ζητημάτων της άσκησης της κοινής γονικής μέριμνας στο σύνολό της με συμφωνία των γονέων, και δη κατά προτίμηση σε χρόνο που να εναρμονίζεται με τη ζωή του παιδιού και όχι με τη ζωή των γονέων, στη βάση της αρχής ότι η διατάραξη των σχέσεων μεταξύ των γονέων δεν πρέπει να επιδρά στις σχέσεις τους με το/τα τέκνο/α τους και του κανόνα της κοινής γονικής μέριμνας στο σύνολο αυτής.

– Προσφυγή στη δικαιοσύνη με επίκληση σπουδαίου λόγου, ερειδόμενου είτε στη νομοθεσία είτε στη μεταξύ των γονέων συμφωνία.

Κατόπιν σειράς από ατελέσφορες απόπειρες, τη νομοθετική αδράνεια των 40 περίπου ετών από την τελευταία σημαντική μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου στη χώρα ήρθε να διακόψει ο Ν. 4800/2021.

Αυτή την κρίσιμη φάση της μετάβασης σε ένα νέο (νομοθετικό και κοινωνικό) πλαίσιο επέλεξαν οι επιμελητές της παρούσας έκδοσης να προσεγγίσουν το ζήτημα της επιμέλειας των παιδιών που μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον διάστασης των γονέων τους. Και επιλέγουν να το προσεγγίσουν διεπιστημονικά, όπως ακριβώς αρμόζει σε ένα ζήτημα με νομικές και κοινωνικές διαστάσεις, παραθέτοντας τα πορίσματα της επιστήμης, της νομικής, της κοινωνιολογίας, της παιδοψυχολογίας, της ψυχιατρικής, της παιδιατρικής, εστιάζοντας σε εμπειρικές διαπιστώσεις, καταγράφοντας, αναλύοντας και αξιολογώντας κριτικά τα ευρήματα μελετών και ερευνών που έχουν διεξαχθεί σε διάφορες χώρες του αναπτυγμένου κόσμου, σε διάφορες κοινωνίες και έννομες τάξεις. Και όχι μόνο δεν αποφεύγουν, αλλά αντιθέτως εμμένουν σε κεντρικά και επίμαχα θέματα του —επιστημονικού αλλά και ευρύτερα κοινωνικού— διαλόγου: Τι είναι η γονική αποξένωση και πώς αντιμετωπίζεται; Ποιο είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και πώς προστατεύεται και προάγεται; Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της κοινής ανατροφής των παιδιών από τους γονείς τους και ποιοι οι κανόνες που τη διέπουν; Ποια είναι τα δικαιώματα των παιδιών και ποιες οι υποχρεώσεις των γονέων απέναντί τους; Και εντέλει, κατά πόσο η πρόσφατη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου συμβάλλει στην αλλαγή παραδείγματος; Τι είναι η συνεπιμέλεια και σε ποιον βαθμό διασφαλίζεται με τις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις; Και τι σηματοδοτεί η διατύπωση «από κοινού και εξίσου» άσκηση της επιμέλειας για την αλλαγή μοντέλου ανατροφής των παιδιών μας; Οι συντελεστές της έκδοσης προσφέρουν τη δική τους οπτική και ανάγνωση στα ανωτέρω, και σε πολλά άλλα, ερωτήματα, με νηφαλιότητα, αντικειμενικότητα, επιστημονική συγκρότηση και κυρίως με ελευθερία αποτύπωσης διαλεκτικών αντιπαραθέσεων, επιχειρηματολογίας και αναλύσεων. Το αποτέλεσμα είναι μια πλήρης, εις βάθος, σφαιρική περιγραφή τόσο του προβλήματος όσο και των νομοθετικών και κοινωνικών μεθόδων και διαδικασιών για την οριστική, καθολική και ουσιαστική επίλυσή του.

Έτσι, η παρούσα έκδοση καθίσταται ένας πολύτιμος οδηγός τόσο για τους γονείς, παρόντες και μέλλοντες, όσο και για τους ειδικούς της παιδικής προστασίας, δικηγόρους, δικαστές, ψυχολόγους, ψυχιάτρους, παιδίατρους, κοινωνικούς λειτουργούς, παιδαγωγούς.

Έχοντας την τιμή και την ευθύνη της θέσης του Συνηγόρου του Πολίτη, του ανεξάρτητου θεσμού για την προστασία, προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών και την επιτήρηση της συμμόρφω-

σης της χώρας με τις πρόνοιες της ΔΣΔΠ, αισθάνομαι ιδιαίτερα ευτυχής που η μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου ήρθε σε μια στιγμή που είχα την ευκαιρία, αξιοποιώντας τον θεσμικό ρόλο της Αρχής, να συμβάλω στην τελική διαμόρφωση του νέου νομοθετικού πλαισίου για την επιμέλεια των παιδιών γονέων που δεν ζουν μαζί.

Το στοίχημα της επόμενης μέρας είναι οι νομοθετικές αυτές ρυθμίσεις που εισήχθησαν με τον πρόσφατο Ν. 4800/2021 στην έννομη τάξη της χώρας τάχιστα να μετουσιωθούν σε κοινωνική πραγματικότητα, να αφομοιωθούν και να αγκαλιαστούν από τους γονείς, προς όφελος της ανατροφής των παιδιών, προκειμένου, επιτέλους, η χώρα μας, η κοινωνία μας να καλύψει την απόσταση που τη χώριζε εδώ και δεκαετίες από τις κοινωνικές και επιστημονικές εξελίξεις οι οποίες συντελούνταν στον υπόλοιπο κόσμο και να εναρμονιστεί με τα προτάγματα του 21ου αιώνα για την εξασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος των παιδιών. Των αυριανών πολιτών, των αυριανών γονέων.

Ανδρέας Ποττάκης
Συνήγορος του Πολίτη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Γιώργος Καραμανώλης
Ιωάννης Παπαρηγόπουλος*

ΜΙΑ από τις λιγότερο επιδεκτικές αμφιβολίας αλήθειες του κόσμου μας είναι ότι τα παιδιά έχουν δύο γονείς.¹ Μία παρομοίως ελάχιστα επιδεκτική αμφιβολίας αλήθεια, και δη επιστημονική αλήθεια, είναι ότι συμφέρον για τα παιδιά είναι να ανατρέφονται και από τους δύο γονείς, αν αυτοί είναι καλοί γονείς (αν δηλαδή δεν είναι κακοποιητικοί ή αμελείς γονείς). Μυριάδες δημοσιευμένες μελέτες για τις οποίες κάνουν λόγο τα άρθρα του παρόντος τόμου δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για το εύρος και το κύρος της αλήθειας αυτής. Η παρουσία και των δύο γονέων στη ζωή των παιδιών τους και η εμπλοκή στην ανατροφή τους στον ίδιο βαθμό όσο και πριν από τον χωρισμό ή το διαζύγιο θεωρούνται από όλους τους σύγχρονους ψυχολόγους και κοινωνιολόγους της οικογένειας, αλλά και από νευροεπιστήμονες και γιατρούς, όπως θα δούμε, εξαιρετικά σημαντικοί παράγοντες για την ομαλή ανάπτυξη και την ευημερία των παιδιών. Οι ερευνητές του τόμου τονίζουν μάλιστα, κάνοντας αναφορές στην ευρύτερη επιστημονική κοινότητα, την ανάγκη για ισότητα στην κοινή ανατροφή, και για τον λόγο αυτό μιλούν όχι απλώς για κοινή ανατροφή των παιδιών αλλά για *εξίσου κοινή ανατροφή*, τέτοια δηλαδή που και οι δύο γονείς να παίζουν ίσο ρόλο στην ανατροφή των παιδιών τους.

Μέχρι την πρόσφατη αλλαγή του νόμου με τον νέο οικογενειακό νόμο 4800/2021 ήμασταν στην Ελλάδα για δεκαετίες θύματα μιας κακής νομολογίας, αποκύημα μιας κακής νοοτροπίας, σύμφωνα με την οποία η

1. Αναφερόμαστε στα παιδιά του χωρισμού ή του διαζυγίου, που είναι και το θέμα του τόμου, και όχι στα παιδιά υιοθεσίας ή υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

ανατροφή των παιδιών αφαιρείται από τον έναν γονέα και ανατίθεται στον έτερο γονέα. Η λεγόμενη ανάθεση της αποκλειστικής επιμέλειας, που ελαφρά τη καρδιά αποφασίζουν για χρόνια τα δικαστήρια της χώρας μας, συνιστά, ωστόσο, όχι μόνο μία εντελώς αναιτιολόγητη και βάνανυση αφαίρεση του γονικού δικαιώματος του ενός γονέα, που με τον τρόπο αυτό τιμωρείται για το διαζύγιο, αλλά και μια φρικτή τιμωρία των παιδιών, καθώς οι αποφάσεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τον ξαφνικό θάνατο του ενός γονέα στις ζωές των παιδιών. Ο ένας γονέας μετατρέπεται μέσα σε μία στιγμή και σε μία δικαστική αίθουσα από γονέα που ανατρέφει σε απομακρυσμένο συγγενή με δικαιώματα επικοινωνίας. Για να εξηγηθεί για ποιον λόγο ο ένας εκ των γονέων οφείλει να αποχωρεί από την ανατροφή των παιδιών του έχουν επιστρατευτεί θεωρίες και δικαιολογίες παντοδαπές, ψυχολογικές, κοινωνιολογικές και, κυρίως, νομικές.

Οι θεωρίες αυτές ήρθαν με ένταση στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια με αφορμή τον διάλογο για τη μεταρρύθμιση του οικογενειακού δικαίου, η οποία τελικά έγινε τον Μάιο του 2021 με την ψήφιση του νέου οικογενειακού νόμου. Το κοινό, οι πολιτικές δυνάμεις, αλλά και, ιδίως, οι ειδικοί επί του οικογενειακού δικαίου χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα, υπέρ και κατά της κοινής ανατροφής, υπέρ και κατά της λεγόμενης συνεπιμέλειας. Η συζήτηση, ως συνήθως στην Ελλάδα, δεν έγινε νηφάλια. Οι μεν κατηγορούσαν δήθεν ύποπτα κέντρα προώθησης του νόμου, οι δε τις προκαταλήψεις των δικαστών, ενώ κάποιοι άλλοι τις έμφυλες διακρίσεις στη χώρα και τους υπονομευτές της οικογενειακής ειρήνης και της ασφάλειας των γυναικών. Λίγα σοβαρά πράγματα ειπώθηκαν στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, που έληξε, ως συνήθως και πάλι στην Ελλάδα, χωρίς να μάθουμε κάτι από αυτήν. Και τα λίγα σοβαρά πράγματα που ειπώθηκαν από ειδικούς ούτε ακούστηκαν και φυσικά δεν εισακούστηκαν μέσα στην ένταση των συναισθημάτων και το οπαδικό κλίμα που δημιουργήθηκε. Πρόκειται όμως για ένα θέμα κεντρικό για κάθε κοινωνία που θέλει να συνεχίσει να ζει και να φροντίζει τις επόμενες γενιές. Αυτή ακριβώς η λογική, του χρέους στις επόμενες γενιές, που καθορίζει τον προσανατολισμό μας σε μια σειρά από άλλα ζωτικά για τις κοινωνίες μας θέματα, όπως είναι ο σεβασμός του περιβάλλοντος και η ενεργειακή οικονομία, μας υποχρεώνει όλους να δούμε το ζήτημα προσεκτικότερα, νηφιαλότερα, σοβαρότερα.

Ο παρών τόμος έχει λόγο ύπαρξης ακριβώς για αυτή την αντίληψη, ότι δηλαδή η συζήτηση για την ανατροφή των παιδιών από τους γονείς τους μετά τον χωρισμό πρέπει να γίνει με όρους σοβαρότητας, νηφαλιό-

τητας και γνώσης, δηλαδή με όρους επιστημοσύνης. Πρέπει όλοι μας να σκύψουμε προσεκτικά στα ερευνητικά δεδομένα των επιστημών που ασχολούνται με το ζήτημα της ανατροφής, των αναγκών και των επιθυμιών των παιδιών, αλλά και με τον καθορισμό των σχετικών κανόνων που θα διέπουν τις σχέσεις γονέων και παιδιών μετά τον χωρισμό. Η επιστήμη στον κόσμο μας δεν είναι, όπως ξέρουμε έπειτα από δεκαετίες συζήτησης για τη φύση της επιστήμης, ούτε θεόπνευστη, ούτε αναμφισβήτητη, ούτε είναι τα συμπεράσματά της το τέλος της συζήτησης. Είναι όμως η επιστήμη το καλύτερο που έχουμε για να πορευτούμε, η βάση για να συζητήσουμε, να σκεφτούμε και να εξελιχθούμε. Και αυτό γιατί η επιστήμη κινείται με κανόνες που συνεχώς ελέγχει, συζητά, αμφισβητεί, αναθεωρεί και επανεξετάζει. Πρέπει να θυμόμαστε εδώ ότι η επιστήμη δεν ταυτίζεται με τους επιστήμονες-άτομα, αλλά κανονίζεται και κινητοποιείται πρωτίστως από τις επιστημονικές κοινότητες, μέσα στις οποίες ο έλεγχος, η κριτική και η αναθεώρηση μεθόδου και στόχων είναι κύριο έργο. Αυτή την αίσθηση της επιστημονικής κοινότητας μεταφέρουν τα κείμενα που γράφτηκαν ειδικά για τον παρόντα τόμο από κορυφαίους ειδικούς στην Ελλάδα και στον κόσμο, οι οποίοι συστηματικά διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα στην οποία συμμετέχουν.

Οι επιστήμες που κατεξοχήν έχουν τον λόγο εδώ είναι αυτές της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, και για την ακρίβεια συγκεκριμένοι κλάδοι αυτών των επιστημών. Αυτό είναι κάτι που δυστυχώς τείνουν επίμονα να ξεχνούν ορισμένοι νομικοί της χώρας μας, οι οποίοι θεωρούν ότι έχουν τον πρώτο λόγο στο συγκεκριμένο πλέγμα ζητημάτων. Η νομική είναι κανονιστική επιστήμη, ορίζει δηλαδή κανόνες, αλλά αυτό μπορεί να γίνει μόνο και εφόσον πρώτα κατανοήσουμε τα φαινόμενα στα οποία αφορούν οι κανόνες. Στο πεδίο της βιοηθικής, για παράδειγμα, ο νομοθέτης νομοθετεί για ζητήματα όπως η ευθανασία, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, η παρένθετη μητρότητα και τα όμοια, αφού όμως πρώτα οι σχετικές επιστήμες, της βιολογίας και της ιατρικής, μας δώσουν μια εμπεριστατωμένη κατανοήσή τους, δηλαδή ως βιολογικά φαινόμενα. Όμοια και στο πεδίο της ανατροφής των παιδιών από τους γονείς τους. Η ψυχολογία έχει ερευνήσει για δεκαετίες τώρα σε διάφορες χώρες και υπό διαφορετικές συνθήκες ποιои είναι οι καλύτεροι όροι ανατροφής των παιδιών και ποιες είναι οι συνέπειες από την απόκλιση από αυτούς. Ανάλογες μελέτες έχουν κάνει οι κοινωνιολόγοι της οικογένειας που εξετάζουν την ανάπτυξη και εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων των παιδιών.

Ο τόμος φιλοξενεί μελέτες τέτοιων ειδικών ψυχολόγων και κοινωνιολόγων αναγνωρισμένων διεθνώς για τις έρευνές τους στο πεδίο αυτό, και όχι μόνο, ένα πεδίο με ειδικά περιοδικά, συνέδρια και μεθοδολογίες. Είναι σημαντικό να αφουγκραστούμε για λίγο τη μεθοδολογία τους πριν δούμε τα συμπεράσματά τους. Αυτό που συστηματικά προσπαθούν να κάνουν οι επιστήμονες αυτοί είναι να προσεγγίσουν το ζήτημα της ανατροφής του παιδιού και της σχέσης του με τους γονείς του από την οπτική του παιδιού και με βάση τη ζωή του παιδιού. Είναι χαρακτηριστικό ένα χωρίο του κοινωνιολόγου Edward Kruk:

Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού από την οπτική του παιδιού μάς προσανατολίζει στην κατεύθυνση της ευημερίας των παιδιών από τη δική τους οπτική και αποκτά προτεραιότητα απέναντι στις προκαταλήψεις και τις προτιμήσεις των δικαστών, τα συμφέροντα των επαγγελματιών, την πολιτική του φύλου, την επιθυμία του ενός γονέα να απομακρύνει τον άλλον από τη ζωή του παιδιού και τις επιθυμίες των γονέων εν γένει.

Όπως καίρια επισημαίνει η νομικός Μαρία Μπλιάτη, το συμφέρον του παιδιού «ανευρίσκεται πάντοτε μετά από στάθμιση των δικαιωμάτων του και δεν προσδιορίζεται αυθαίρετα από τους κατόχους αντίθετων συμφερόντων». Η ανάδειξη του συμφέροντος του παιδιού, ή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, όπως συνηθίζεται να λέγεται, είναι μια σύνθετη και επιστημονική διαδικασία, που εκτός από τη νομική διάσταση, για την οποία κάνει λόγο η Μαρία Μπλιάτη, αναδεικνύεται κυρίως από την εμπειρική έρευνα των κοινωνικών επιστημών, με συγκεκριμένη μεθοδολογία σχετικά με τη συγκέντρωση στοιχείων, την κατάταξη και την αξιολόγησή τους, και συγκεκριμένη στοχοθεσία, να εντοπιστεί δηλαδή αυτό που είναι καλύτερο για τα παιδιά και δη αυτό που είναι καλύτερο για τα παιδιά από την οπτική των παιδιών. Υπάρχουν λοιπόν τόσο αντικειμενικά ποιοτικά στοιχεία (οι αντικειμενικές επιδόσεις, η ευημερία των παιδιών) όσο και υποκειμενικά ποιοτικά στοιχεία (τα αισθήματα και οι απόψεις των παιδιών), τα οποία συλλέγουν οι εν λόγω ειδικοί, τα αξιολογούν και με βάση αυτά αποφαινόνται.

Όλοι τους, όπως και όλες οι διεθνείς μελέτες στις οποίες αναφέρονται, υποστηρίζουν με έμφαση και ένταση ότι ο καλύτερος τρόπος ανατροφής των παιδιών είναι από κοινού και εξίσου και από τους δύο γονείς, είτε πρόκειται για τη διάρκεια της έγγαμης συμβίωσης είτε μετά το διαζύγιο. Ερευνητικά αποτελέσματα σε βάθος δεκαετιών δεν αφήνουν καμία λογική αμφιβολία ότι τα παιδιά ευημερούν στις σχέσεις τους με-

τά τον χωρισμό των γονέων τους όταν διατηρούν την καθημερινή σχέση τους μαζί τους και απολαμβάνουν την έντονη εμπλοκή στην ανατροφή τους. Όπως υποστηρίζουν με ευκρίνεια δύο Ελληνίδες ερευνήτριες ψυχολόγοι, η Μαριέττα Παπαδάτου-Παστού και η Ειρήνη Αδαμοπούλου:

Τα αποτελέσματα πολυάριθμων μελετών έχουν πράγματι δείξει ότι τα παιδιά χρειάζονται ευκαιρίες για να χτίσουν και να διατηρήσουν ποιοτικές σχέσεις και με τους δύο γονείς, πράγμα που απαιτεί το παιδί να περνά επαρκές χρονικό διάστημα και με τους δύο γονείς. Το πλέγμα αυτό των σχέσεων που περιβάλλει ένα παιδί είναι με τη σειρά του βασικό κριτήριο για μια ισορροπημένη ανάπτυξη και μπορεί να αποτελέσει σημαντικό προστατευτικό παράγοντα της ψυχικής του ευεξίας και ανθεκτικότητας. Η κοινή φυσική επιμέλεια είναι επίσης προς το βέλτιστο συμφέρον και των δύο γονιών, κάτι που με τη σειρά του αντανακλά στην ευημερία των παιδιών.

Ανάλογες επισημάνσεις κάνει και μια από τις διαπρεπέστερες ειδικούς στον κόσμο, η Malin Bergström. Γράφει χαρακτηριστικά:

οι σουηδικές διατομεακές μελέτες για παιδιά σχολικής ηλικίας και εφήβους δείχνουν [...] ότι τα παιδιά σε κοινή ανατροφή έχουν καλύτερη ψυχική υγεία και λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς σε σχέση με τα παιδιά που βρίσκονται στη φροντίδα ενός μόνο γονέα, καθώς και σε σχέση με τα παιδιά που ζουν κυρίως με έναν γονέα.

Μια εξήγηση για το γεγονός αυτό είναι κατά την Bergström:

ότι τα παιδιά σε κοινή ανατροφή ωφελούνται περισσότερο από τα παιδιά που βρίσκονται σε φροντίδα ενός μόνο γονέα από την υποστήριξη και τη στενή σχέση και με τους δύο γονείς, η οποία μπορεί να μοιάζει με τη γονική μέριμνα σε μια άθικτη οικογένεια. Η συμμετοχή του πατέρα έχει αποδειχθεί ότι είναι σημαντική για τις σχολικές επιδόσεις, την υγεία και την εν γένει ανάπτυξη των παιδιών.

Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών έχουν διαμορφώσει τη σχετική αντίληψη της σουηδικής κοινωνίας, όπως γράφει η Bergström:

... δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι Σουηδοί γονείς θεωρούν γενικά την κοινή ανατροφή την πιο επιθυμητή επιλογή μετά τον χωρισμό τους, ακόμη και για πολύ μικρά παιδιά. Σουηδικές μελέτες σχετικά με την υγεία και την ευημερία σε μικρότερα παιδιά καθώς και σε εφήβους έχουν δείξει ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε κοινή ανατροφή αναφέρουν καλύτερη ευημερία και ψυχική υγεία από τα παιδιά που ζουν κυρίως ή μόνο με τον έναν γονέα μετά το διαζύγιο.

Η εστίαση στην ευημερία των παιδιών είναι η μία οπτική της έρευνας. Ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι ενδιαφέρονται εξίσου έντονα για τις προβληματικές καταστάσεις στη ζωή των παιδιών. Κακοποίηση, ενδοοικογενειακή βία, γονική αποξένωση είναι μερικές από αυτές. Οι μελέτες του τόμου συζητούν με ιδιαίτερη προσοχή και ευαισθησία τις καταστάσεις αυτές. Γίνεται έτσι λόγος στις μελέτες του τόμου (π.χ. στα κείμενα των Harman και Saunders, του Kruk) υπό ποιες συνθήκες ένας γονέας θα πρέπει να απομακρύνεται από τη ζωή του παιδιού και ακόμη και σχετικά με το πότε η παραβίαση της επιμέλειας του άλλου γονέα ή και των αποφάσεων του δικαστηρίου είναι θεμιτή. Το κριτήριο παραμένει η ευημερία του παιδιού από τη σκοπιά και την οπτική του παιδιού. Ανάλογα όμως γίνεται λόγος εκτενώς για την κακοποίηση που συνιστά η αδικαιολόγητη απομάκρυνση του ενός γονέα είτε από το δικαστήριο, μέσω αποφάσεων αποκλειστικής επιμέλειας, είτε μέσω γονικών αποξενωτικών συμπεριφορών.

Η κλινικός ψυχολόγος Μαρία Καπερώνη ερευνά για χρόνια το φαινόμενο αυτό και στο κείμενό της στον τόμο το συζητά προσεκτικά. Όμως και κανένας από τους ψυχολόγους και κοινωνιολόγους του τόμου δεν το αφήνει απέξω. Αντίθετα, όλοι το συζητούν εκτενώς, εστιάζοντας στις γονικές συμπεριφορές εκείνες που προκαλούν την αποξένωση. Όλοι τους συμφωνούν ότι πρόκειται για μια μορφή κακοποίησης του παιδιού, συναισθηματικής πρωτίστως. Ο παιδίατρος Vittorio Vezzetti εξετάζει μάλιστα τις συνέπειες της γονικής αποξένωσης από μια καθαρά ιατρική και βιολογική σκοπιά και καταλήγει σε εντυπωσιακά συμπεράσματα. Κατά τη γνώμη του, η απώλεια του ενός γονέα (parental loss) προκαλεί σημαντικές βιολογικές βλάβες σε όλα τα ζώα, και στον άνθρωπο ιδιαίτερα. Και καθώς συχνά ο αποξενωμένος γονέας είναι ο πατέρας, ο Ηλίας Κουρκούτας εστιάζει στις συνέπειες της απομάκρυνσης του πατέρα και στα οφέλη της στενής εμπλοκής του στη ζωή των παιδιών. Γράφει ο Ηλίας Κουρκούτας:

Η απουσία του πατέρα [...] σε συνδυασμό με την αρνητική στάση της μητέρας απέναντί του δημιουργούν συνθήκες όχι μόνο έντονα αρνητικά αλλά και αντικρουόμενα συναισθήματα στα παιδιά, αυξάνοντας τη συναισθηματική σύγχυση και περιορίζοντας τη δυνατότητα ισορροπημένης σύνδεσης με την πατρική φιγούρα, ειδικά όταν ο πατέρας είναι συναισθηματικά διαθέσιμος.

Μεταξύ άλλων ο Ηλίας Κουρκούτας επικαλείται τη μελέτη των Rohner και Khaleque (2011), οι οποίοι έδειξαν πόσο σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών ενέχει η απουσία του ή η φυσική και ψυχική αποκοπή τους από αυτόν, από τους οποίους παραθέτει το εξής συμπέρασμα:

στα 50 χρόνια ερευνών μας σε κάθε ήπειρο εκτός από την Ανταρκτική, διαπιστώσαμε ότι τίποτα δεν έχει τόσο ισχυρή και σταθερή (αρνητική) επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας όσο το να απορρίπτεται από έναν γονέα —ειδικά από έναν πατέρα— στην παιδική ηλικία.

Σε ανάλογα συμπεράσματα από άλλη σκοπιά καταλήγουν οι νευροεπιστήμονες Χριστίνα Δάλλα και Jodi Pawlusi. Επισημαίνουν ότι η σχέση του παιδιού με τον πατέρα έχει συγκεκριμένες και απτές θετικές συνέπειες στην ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών και ιδίως στην εξέλιξη και πλαστικότητα του εγκεφάλου τους. Με βάση τις διαθέσιμες μέχρι σήμερα έρευνες υποστηρίζουν ότι

οι πατέρες συχνά έχουν διαφορετικό τρόπο κοινωνικοποίησης με το περιβάλλον τους, σε σχέση με τις μητέρες. Συγκεκριμένα, έχει βρεθεί σε μια προοπτική μελέτη ότι παιδιά τα οποία ανατράφηκαν από πατέρες, οι οποίοι επένδυναν χρόνο και ευαισθησία στην ανατροφή τους, εμφάνισαν καλύτερες κοινωνικές δεξιότητες συνεργασίας και μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τη σύγκρουση με τους συνομηλίκους τους με περισσότερο σεβασμό και ενσυναίσθηση (Feldman et al., 2013).

Επισημαίνουν δε στη συνέχεια ότι

Η ενασχόληση του κάθε γονέα με το παιδί του ενεργοποιεί συγκεκριμένα εγκεφαλικά κυκλώματα και ευοδώνει τη νευροπλαστικότητα (neuroplasticity) του εγκεφάλου του παιδιού.

Και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι

το καθεστώς της αποκλειστικής επιμέλειας ενδέχεται να οδηγήσει σε συναισθηματικά και αναπτυξιακά «φτωχότερα» παιδιά, τα οποία μπορεί να στερούνται ψυχικής ανθεκτικότητας.

Η απουσία του ενός γονέα που συμβαίνει με την ανάθεση της αποκλειστικής επιμέλειας, την οποία πλέον μεταρρυθμίζει ο νέος νόμος, έχει ως συνέπεια όχι μόνο συναισθηματικά και αναπτυξιακά «φτωχότερα» παιδιά», αλλά είναι και το πιο πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί η γονική αποξένωση, που σημαίνει πρακτικά την απομάκρυνση του ενός γονέα

από τη ζωή και την ανατροφή των παιδιών. Η αποκλειστική επιμέλεια θεωρείται από όλους τους σύγχρονους ψυχολόγους, χωρίς εξαίρεση, η χειρίστη μορφή ανατροφής παιδιών. Γιατί δεν το βλέπαμε για χρόνια είναι ένα ερώτημα που προς το παρόν είναι δύσκολο να απαντηθεί. Το σημαντικό είναι η νέα πραγματικότητα, ο νέος νόμος, που είναι προς τη σωστή κατεύθυνση, καθώς αποσκοπεί προς «το βέλτιστο συμφέρον του τέκνου, που εξυπηρετείται ιδίως από την ουσιαστική συμμετοχή και των δύο γονέων στην ανατροφή και φροντίδα του, καθώς επίσης και από την αποτροπή διάρρηξης των σχέσεων του με καθένα από αυτούς», στο οποίο «πρέπει να αποβλέπει και η απόφαση του δικαστηρίου, όταν αποφασίζει σχετικά με την ανάθεση της γονικής μέριμνας ή με τον τρόπο άσκησης της» (άρθρο 5).

Όμως και ο νέος νόμος έχει τα προβλήματά του, όπως επισημαίνουν πολλοί συγγραφείς του τόμου. Είναι εντυπωσιακό ότι οι Αμερικανοί ψυχολόγοι Jennifer Harman και Luke Saunders γνωρίζουν καλά τον νέο ελληνικό νόμο και μιλούν διεξοδικά για αυτόν στο άρθρο τους. Επισημαίνουν λοιπόν ότι τα δεδομένα του νέου νόμου, όπως ο ορισμός της πρωταρχικής επιμέλειας και του γονέα με τον οποίο το παιδί διαμένει, επιφυλάσσουν και πάλι κινδύνους για την επανάληψη φαινομένων γονικής αποξένωσης και κυριαρχίας του ενός γονέα πάνω στον άλλον, τα οποία ήταν συχνά και έντονα μέχρι πρόσφατα, ως συνέπειες του νομολογιακού εθίμου της αποκλειστικής επιμέλειας.

Για την ακρίβεια, το μοντέλο της επιμέλειας απορρίπτεται πλέον συλλήβδην από τους επιστήμονες ως παντελώς ακατάλληλο. Στον αντίποδά του κάνουν λόγο μόνο για κοινή ανατροφή (shared parenting) και ακριβέστερα για κοινή και εξίσου ανατροφή (equal shared parenting). Στο άρθρο του στον παρόντα τόμο ο Edward Kruk ορίζει με προσοχή, ευαισθησία και λεπτομέρεια με ποια έννοια η ανατροφή είναι και πρέπει να είναι κοινή και εξίσου. Είναι εκείνη η ανατροφή στην οποία και οι δύο γονείς έχουν ίσο ρόλο και κανένας δεν κυριαρχεί πάνω στον άλλον. Είναι αυτού του είδους η ανατροφή, η εξίσου κοινή ανατροφή, τονίζει ο Kruk, αυτή που έχει τα καλύτερα αποτελέσματα στα παιδιά, τα οποία επιπλέον μαθαίνουν από την ανατροφή αυτή την ισότητα των φύλων και των γονέων τους. Ανάλογες διαπιστώσεις κάνουν, βασισμένες σε πλήθος ερευνών και μελετών, οι Μαριέττα Παπαδάτου-Παστού και Ειρήνη Αδαμπούλου, και οι Jennifer Harman και Luke Saunders στα κείμενά τους.

Αυτό δεν σημαίνει φυσικά ότι η αποκλειστική επιμέλεια αποκλείεται και διαγράφεται ως δυνατή επιλογή. Όπως επισημαίνουν οι Kruk,

Harman και Saunders, η δυνατότητα αυτή παραμένει, μόνο για εξαιρετικές περιπτώσεις όμως, στις οποίες ο ένας γονέας προκύπτει με αδιάσειστα στοιχεία να έχει κακοποιητική συμπεριφορά. Οι ερευνητές αυτοί καταλήγουν μάλιστα σε μια πρόταση νομικού χαρακτήρα. Σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου μέχρι πρόσφατα ίσχυε το τεκμήριο της υποτιθέμενης βιοκοινωνικής υπεροχής του ενός γονέα έναντι του άλλου, μια θέση όχι μόνο παντελώς αβάσιμη επιστημονικά αλλά και εξαιρετικά επικίνδυνη, οι εν λόγω ερευνητές κάνουν λόγο για τεκμήριο κοινής ανατροφής, το οποίο, όπως και το τεκμήριο της αθωότητας, υπερισχύει μέχρις ότου να παρουσιαστούν επαρκή στοιχεία για να το κλονίσουν. Θεωρούν λοιπόν ότι τα οφέλη της κοινής ανατροφής είναι τόσο πολλά και ποιοτικά σημαντικά που θα πρέπει να την ανααιρούμε μόνο και μόνο αν τα στοιχεία είναι ουσιαστικά και αδιάσειστα.

Στο σημείο αυτό εισέρχεται η νομική επιστήμη για να συζητήσει ποια είναι τα στοιχεία αυτά και πώς θα πρέπει να εκτιμώνται. Ο Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος εστιάζει σε έναν πολύ σημαντικό παράγοντα στον νέο νόμο, τη γνώμη του παιδιού, και πώς αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται και να συνεκτιμάται ώστε να συντελεί σε δίκαιες αποφάσεις, αποφάσεις δηλαδή που αποβλέπουν στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Τα δύσκολα και δυνητικά αμφίσημα σημεία του νόμου εξετάζει προσεκτικά ο καθηγητής του αστικού δικαίου Αναστάσιος Βαλτούδης, και δίνει μια προσεκτική ερμηνεία του νέου νόμου με βάση τις προθέσεις του νομοθέτη, που περιγράφονται στα πρώτα άρθρα του νέου νόμου, τα οποία έχουν χαρακτήρα διακηρύξης και για τον λόγο αυτό είναι σημαντικά για την ερμηνεία του νόμου. Όπως υποστηρίζει ο Βαλτούδης, ο νομοθέτης καινοτομεί, και μια από τις καινοτομίες του είναι ότι η ανάγκη του παιδιού να ανατρέφεται και να διαμένει και με τους δύο γονείς «δεν εξαρτάται από τις συγκυρίες της αντιδικίας. Αντιθέτως, απηχεί τον θεμελιώδη κανόνα. Έναν κανόνα που παραμερίζεται αν, κατ' εξαίρεση, ο ένας γονέας είναι π.χ. κακοποιητικός, ψυχικά διαταραγμένος ή παντελώς αδιάφορος για τις ανάγκες του παιδιού». Η νομική επιστήμη λαμβάνει τελικά υπόψη της τα δεδομένα των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών υγείας. Αντιλαμβάνεται πλέον, όπως γράφει ο Βαλτούδης, ότι «η ψυχικά υγιής σταθερότητα του παιδιού είναι να ανατρέφεται και από τους δύο γονείς και να ζει και με τους δύο γονείς». Είναι ενδιαφέρον να δει κανείς εδώ πως η νομική επιστήμη και ορολογία εξελίσσονται συνεχώς, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις επιταγές των κοινωνικών επιστημών και επιστημών υγείας αλλά και με βάση

τις νεότερες κοινωνικές αντιλήψεις και ευαισθησίες (προστασία των αδυνάτων, του περιβάλλοντος, των μεταναστών, των προσωπικών δεδομένων κ.λπ.). Τελευταίος αποδέκτης των εξελίξεων αυτών είναι ο Αστικός Κώδικας. Ενώ παλαιότερα χρησιμοποιούνταν ο όρος «πατρική εξουσία» (potestas), αυτός αντικαταστάθηκε στη συνέχεια από τον όρο «γονική μέριμνα» (parental authority) που περιλαμβάνει την επιμέλεια (custody) και τη φροντίδα του προσώπου (care), ακριβώς επειδή στο μεταξύ αποδομήθηκε η ιδέα της πατρικής εξουσίας. Στη συνέχεια ο όρος αυτός αντικαταστάθηκε από τον όρο «κοινή επιμέλεια» (joint custody) και «κοινή φροντίδα» (joint physical custody), ακριβώς γιατί ανέτειλε η αντίληψη ότι τόσο η επιμέλεια του παιδιού όσο και η λήψη αποφάσεων και η φροντίδα του παιδιού πρέπει να ανήκει και στους δύο γονείς. Ο επικρατέστερος μέχρι σήμερα όρος που συναντάται σε διεθνή κείμενα είναι ο όρος «γονικές ευθύνες» (parental responsibilities), ο οποίος περιλαμβάνει τη γονική μέριμνα και την επιμέλεια, οι οποίες συνήθως είναι κοινές μεταξύ των γονέων.

Επόμενο βήμα υπήρξε ο όρος «κοινή ανατροφή» (shared parenting), ο οποίος εισήχθη πριν από 20 έτη περίπου και επίσης περιέχει την κοινή γονική μέριμνα, αλλά επιπλέον και τη φροντίδα και από τους δύο γονείς, και αντικατοπτρίζει μια νέα αντίληψη σχετικά με την ανατροφή των παιδιών, αυτή για την οποία έγινε λόγος νωρίτερα στην εισαγωγή αυτή και αυτή την οποία υποστηρίζουν με επιχειρήματα και εμπειρικά δεδομένα τα ερευνητικά άρθρα του παρόντος τόμου. Ο προσδιορισμός «κοινή» εδώ σημαίνει αδιάσπαστη και όχι μερισμένη (shared και όχι split), δηλαδή ο μερισμός δεν είναι ούτε χρονικός ούτε λειτουργικός. Όλο τον χρόνο και οι δύο γονείς είναι 100% γονείς και μοιράζονται μόνο τον χρόνο ανατροφής. Πρόσφατα τα διεθνή κείμενα μιλάνε πια για κοινή φροντίδα του παιδιού (shared caring responsibilities) και από τους δύο γονείς του. Προφανώς και πάλι δεν πρόκειται για αλλαγή νομικής ορολογίας μόνο, αλλά για αλλαγή νομικού παραδείγματος. Για τον λόγο αυτό χρησιμοποιείται πια διεθνώς ο όρος «χρόνος ανατροφής» (parenting time, parenting schedule) και όχι «επικοινωνία» (visitation, visiting rights). Δεν νοείται επικοινωνία γονέα που ανατρέφει το παιδί του με το παιδί, η επικοινωνία αφορά τους τρίτους, όχι τους γονείς (βλ. γερμανικό σχέδιο AK 2021).

Ανάλογα ισχύει και με την έννοια της «κατοικίας» (residence). Ο Αστικός Κώδικας ορίζει ως κατοικία τον τόπο όπου ένα πρόσωπο συνήθως διαμένει. Εν προκειμένω το παιδί, που έχει τα δικά του δικαιώματα,

έχει και τον δικό του τόπο κατοικίας. Μέσα στον τόπο κατοικίας του το ανήλικο παιδί διαμένει κατά διαστήματα στο σπίτι του κάθε γονέα του. Αυτό δεν αποδίδεται με τον όρο «εναλλασσόμενη κατοικία». Το ορθό είναι «εναλλασσόμενη διαμονή» μέσα στον τόπο κατοικίας του παιδιού, παρά το γεγονός ότι ο Αστικός Κώδικας χρησιμοποιεί αδιάκριτα τον όρο «κατοικία» και «διαμονή» προκαλώντας σύγχυση.

Οι πιθανές ρυθμίσεις εναλλασσόμενης διαμονής είναι πολλές, και μπορεί να είναι σύνθετες ανάλογα με το αν και οι δύο γονείς μένουν στην ίδια πόλη ή όχι, την ηλικία του παιδιού και τις συνθήκες ζωής των γονέων. Δεν υπάρχουν γενικεύσιμα και απόλυτα προτερήματα μεταξύ των μοντέλων ανατροφής γιατί κάθε υπόθεση και κάθε οικογένεια είναι διαφορετικές. Ομοίως όμως δεν υπάρχει, και δεν πρέπει να ορίζεται νομικά, γονέας με πρωτεύοντα και δευτερεύοντα ρόλο (residential parent – visiting parent) γιατί η γονική μέριμνα ασκείται από κοινού και εξίσου (shared and equal parenting). Αυτό προβλέπει το νέο δίκαιο και στην Ελλάδα, χωρίς να επιβάλλεται το ισόχρονο αλλά και χωρίς να απαγορεύεται. Με τον τρόπο αυτό δεν προστατεύεται η οικογένεια (family), προστατεύονται όμως οι οικογενειακές σχέσεις (family relations).

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε εδώ ότι ο χωρισμός των γονέων οδηγεί στη διάσπαση της συγκατοίκησής τους, όχι στη διάσπαση της οικογένειας, όπως μέχρι τώρα ανέφεραν δικαστικές αποφάσεις. Το παιδί συνεχίζει να έχει οικογένεια, τις σχέσεις του με τον έναν γονέα και με τον άλλον, που θα πρέπει να είναι ίσες με όλες τις έννοιες (βλ. το άρθρο του Kruk). Μονογονεϊκή οικογένεια (famille monoparentale) έχουν τα παιδιά που ποτέ δεν γνώρισαν έναν γονέα ή που ο ένας έχει αποβιώσει. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις μιλάμε για ανατροφή από τον έναν γονέα, δηλαδή το αντίθετο της κοινής ανατροφής και από τους δύο γονείς, ενώ επίσης μιλάμε για αποκλειστική επιμέλεια (sole custody) αντί της κοινής επιμέλειας (joint custody). Εκτός από αυτές τις περιπτώσεις ή τις περιπτώσεις κακοποιητή γονέα, το δικαστήριο δεν ρυθμίζει την άσκηση της γονικής μέριμνας όπως έκανε μέχρι τώρα, αλλά επιλύει διαφωνίες των γονέων αφού προηγηθεί διαπραγμάτευση και διαμεσολάβηση.

Ο νέος νόμος δεν δικαιώνει όλες αυτές τις εξελίξεις των κοινωνικών επιστημών, των επιστημών υγείας και της νομικής. Ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση και μια πρόοδος σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν. Ο νόμος θα πρέπει να αποτελέσει την αφορμή για μια νέα αρχή, αυτή της κοινής γονικής ανατροφής για τα Ελληνόπουλα των οποίων οι γονείς έχουν χωρίσει, και κοινή ανατρο-

φή σημαίνει, όπως είπαμε, αδιάσπαστη, όχι κομμένη σε χρόνο, αλλά ενιαία, παρά τον χρονικό μερισμό της ανατροφής μεταξύ των γονέων. Αυτό θα επιτευχθεί αν σύντομα υιοθετήσουμε την ευεργετική πρακτική των σχεδίων ανατροφής, με βάση τα οποία οι γονείς θα συμφωνούν πώς θα ανατρέφουν τα παιδιά τους, και το δικαστήριο θα έχει έναν ρόλο αρωγής, είτε να επιλύει εναπομείνασες διαφωνίες είτε να επικυρώνει συμφωνίες. Θα πρέπει να γίνει συνείδηση πια ότι δεν υπάρχει καμία βάση ψυχολογική, βιολογική, νομική για να προκριθεί ο ένας γονέας αντί του άλλου, και να αποκλειστεί εκείνος από τη ζωή του παιδιού. Είναι μια εξαιρετικά παρωχημένη και επικίνδυνη αντίληψη. Θα πρέπει επίσης να γίνει συνείδηση ότι τα παιδιά και μετά το διαζύγιο συνεχίζουν να έχουν οικογένεια τους δύο γονείς τους, που συνεχίζουν να αγαπούν όσο και πριν από το χωρισμό, και από τους οποίους περιμένουν να μάθουν, να ανατραφούν, να αγαπηθούν. Είναι πια καιρός να ανατείλει μια νέα κουλτούρα συνεργασίας και συνεννόησης όχι μόνο μεταξύ των γονέων αλλά και μεταξύ των δικηγόρων, μεταξύ των δικαστών και των γονέων, μεταξύ των ειδικών ψυχικής υγείας και των γονέων. Είναι υποχρέωσή μας στη νέα γενιά. Ο νόμος είναι εργαλείο στα χέρια των διαδίκων και των δικαστηρίων. Για να εφαρμοστεί όμως ο νόμος πρέπει να το προκαλέσουν οι γονείς ή ο γονέας. Και εδώ έγκειται η δική τους ευθύνη πλέον.